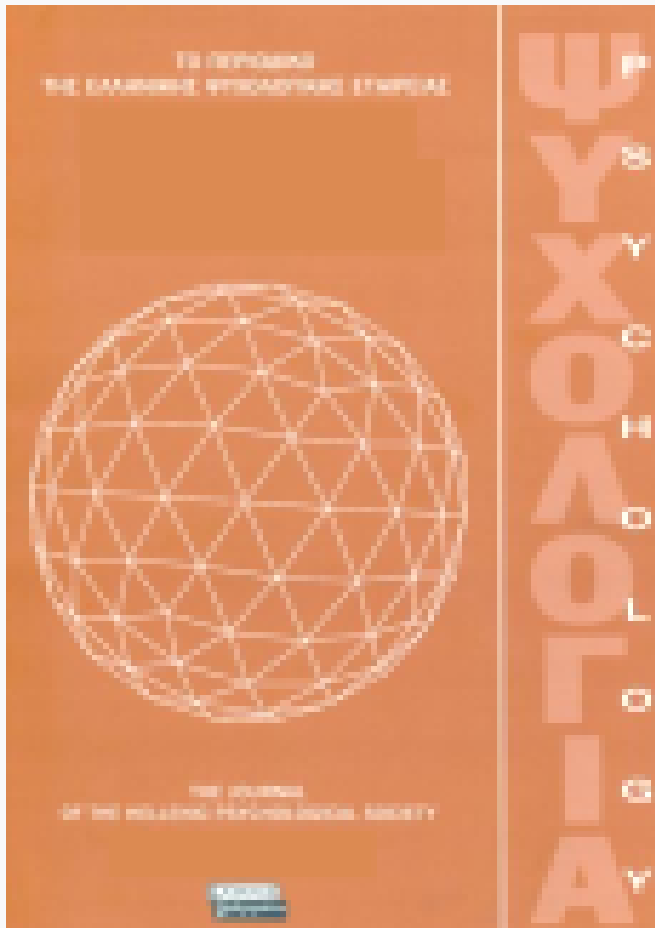

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 1, No 3 (1992)

Μία κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση του τρόπου πρόσληψης των ελληνικών κοινωνικών κατηγοριών

Άννα Μαντόγλου

doi: [10.12681/psy_hps.24144](https://doi.org/10.12681/psy_hps.24144)

Copyright © 2020, Άννα Μαντόγλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Μαντόγλου Ά. (2020). Μία κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση του τρόπου πρόσληψης των ελληνικών κοινωνικών κατηγοριών. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 1(3), 14–29.
https://doi.org/10.12681/psy_hps.24144

Μια κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση του τρόπου πρόσληψης των ελληνικών κοινωνικών κατηγοριών

Άννα Μαντόγλου

Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών

Περίληψη

Η πολιτική κατηγοριοποίηση του ελληνικού πληθυσμού σε "αριστερές"/ "προοδευτικές"- "δεξιές"/ " συντηρητικές" δυνάμεις, που πρωτοεμφανίστηκε με την ίδρυση του ΚΚΕ (1920) και λειτουργηκε έμπρακτα μέχρι την πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας (1974), καθόρισε τις κοινωνικές αναπαραστάσεις και πρακτικές του ελληνικού λαού. Η κεντρική υπόθεση αυτού του άρθρου είναι ότι με τη μεταπολίτευση, και ιδιαίτερα στις μέρες μας, η κατηγοριακή αυτή πρόκληση τροποποιήθηκε. Η υπόθεση αυτή ελέγχθηκε μέσα από τις απαντήσεις που έδωσαν δύο κοινωνικές ομάδες υποκειμένων (άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης και άτομα της μεταπολεμικής γενιάς) για τη κραταιωτική-αντικραταιωτική, φιλοναζιστική-αντιναζιστική στάση 15 κοινωνικών κατηγοριών και για την αριστερά-δεξιά πολιτική τους τοποθέτηση.

Αντικείμενο αυτού του άρθρου αποτελεί η προσέγγιση του τρόπου πρόσληψης των ελληνικών κοινωνικών κατηγοριών (εργάτες, αγρότες, εφοπλιστές, φοιτητές, κλπ.). Με άλλα λόγια, το άρθρο έχει σκοπό να μελετήσει τον τρόπο με τον οποίο οι ελληνικές κοινωνικές κατηγορίες ταξινομούνται σε "δεξιές-αριστερές", "κρατιστικές-ανικρατιστικές" και "ναζιστικές-αντιναζιστικές", στην ελληνική κοινωνία της μεταπολίτευσης.

Οι ιδεολογικές και πολιτικές συγκρούσεις του 20ου αιώνα είχαν ως αποτέλεσμα να πολλαθούν οι πληθυσμοί της Ευρώπης μέσα από τις κατηγοριακές διακρίσεις: "δεξιά-αριστερά", "κρατισμός-ανικρατισμός", "ναζισμός-αντιναζισμός". Στον ελληνικό χώρο, η πόλωση αυτή εντοπίζεται μέσα σε μια περίοδο που αρχίζει με την επικράτηση του καπιταλισμού στο μεσοπόλεμο. Πιο συγκεκριμένα, η κατηγοριοποίηση δεξιά-αριστερά δημιουργήθηκε, αφενός, μέσα από την ανάδυση του εργατικού κινήματος, την ίδρυση του ΚΚΕ και τη διάδοση της κομμουνιστικής ιδε-

ολογίας (ιδιαίτερα με την άφιξη των Ελλήνων προσφύγων της Μικράς Ασίας) και, αφετέρου, την ανταπάντηση της πολιτικής εξουσίας, το 1929, με το Ιδρυτικό Αδίκημα (Ν. 4229/1929) με το οποίο αντιμετωπιζόταν ο "κομμουνιστικός κίνδυνος" (δίωξη των κομμουνιστών). Κατά την περίοδο του εθνικοπελευθερωτικού αγώνα (1941-1944), η αριστερά κυριάρχησε στο επίπεδο της πολιτικής σκηνής και απέσπασε την εινοϊκή στάση των λαϊκών μαζών. Η αποκρατιστική συμμετοχή της στον αγώνα κατά των Γερμανών κατακτητών καθόρισαν την πιο πάνω κυριαρχία, η οποία όμως δε διήρκεσε πολύ. Κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου ανατράπηκε υπέρ της δεξιάς. Η τελευταία δεν περιορίστηκε στο να κατοχυρώσει τη νίκη της στο στρατιωτικό επίπεδο. Με τον αναγκαστικό νόμο 509/1947 που αναφερόταν στην ασφάλεια του κοινωνικού καθεστώτος έθετε και εκτός νόμου το Κομμουνιστικό Κόμμα. Με το τέλος του εμφυλίου πολέμου (1949) και μέχρι το στρατιωτικό πραξικόπημα (1967) η

κυρίαρχη κοινωνική ομάδα κατηγοριοποιούσε τον ελληνικό λαό σε πολίτες πρώτης και δεύτερης κατηγορίας. Είναι γνωστή, για παράδειγμα, η διάκριση μεταξύ των “δεξιόν-εθνικοφρόνων”, αφενός, και “αριστερών-κομμουνιστών-προδοτών”, αφετέρου.

Όσον αφορά τις κατηγοριακές διακρίσεις: ρατσισμός-αντιρατσισμός, ναζισμός-αντιναζισμός, αυτές εντοπίζονται στην περίοδο 1941-1944. Κατά τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, η συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού πληθυσμού πάλεψε κατά των Γερμανών ναζιστών (οι οποίοι ήταν ταυτόχρονα και ρατσιστές, διότι διέδιδαν την ανωτερότητα της φυλής τους) και των συνεργατών-δοσιλόγων (Τσοικαλάς, 1987, σ.19). Μετά την ήττα των Γερμανών και μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου η δεξιά επικράτησε στην Ελλάδα για δεκαετίες. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί κανείς ότι η επικράτηση αυτή είχε ως αποτέλεσμα την για πολλά χρόνια διατήρηση ιδεών και τάσεων που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ρατσιστικές. Για παράδειγμα, ρατσιστικές ιδέες εντοπίζονται και μέσα από τις αναλύσεις των σχολικών βιβλίων της περιόδου μέχρι το 1974 (Φραγκοιδάκη, 1979. Δημητράς, 1983), όπου εμφανίζεται να εξιμνείται το ελληνικό πνεύμα και να επαινείται ο ηρωϊσμός (“κατεξοχήν ελληνική ιδιότητα”) και η ανωτερότητα της ελληνικής φυλής.

Με την ήττα των Γερμανών, κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας επιδόθηκαν, σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, σε μια καμπάνια, που συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας, κατά του ναζισμού. Στην Ελλάδα, το 1974, κατέρρευσε το τμήμα της δεξιάς που συνεργάστηκε με τους Γερμανούς ναζιστές-ρατσιστές και επιτράπηκε η δράση των κομμουνιστικών κομμάτων.

Τι μπορούμε να υποθέσουμε, αν στηριχτούμε στην πιο πάνω συνοπτική παρουσίαση; Η κατηγοριακή διάκριση δεξιά-αριστερά, ρατσισμός-αντιρατσισμός, ναζισμός-αντιναζισμός και η συσχέτιση/ αντίθεση: δεξιά, ρατσισμός, ναζισμός - αριστερά, αντιρατσισμός,

αντιναζισμός συνεχίζουν να λειτουργούν στην Ελλάδα μέχρι τις μέρες μας ή, μίληπως, τροποποιήθηκαν ή/και έπαψαν να υπάρχουν, με την αλλαγή που έγινε το 1974 και με την επίδραση που είχε η καμπάνια των μέσων μαζικής επικοινωνίας κατά του ναζισμού; Αυτό είναι το βασικό ερώτημα στο οποίο θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε με την εμπειρική έρευνα που ακολουθεί και το οποίο μας καθόρισε και την επιλογή του δείγματός μας που συντίθεται από δύο ομάδες: άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης και άτομα της γενιάς του εμφυλίου και της δικτατορίας. Τα άτομα αυτά κλήθηκαν να απαντήσουν σε ένα ερωτηματολόγιο γνώμης για τις κοινωνικές κατηγορίες στην Ελλάδα.

Είναι γνωστό ότι η πρόσληψη του ερεθίσματος/πληθυσμού - στη συγκεκριμένη περίπτωση τον πληθυσμού που ομαδοποιείται σε κοινωνικές κατηγορίες - είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης των χαρακτηριστικών των ατόμων και του περιβάλλοντος. Αυτό σημαίνει ότι οι κοινωνικές αξίες και τα βιώματα παρεμβαίνουν σε αυτή την πρόσληψη. Επομένως, θα μπορούσε να θέσει κανείς το ερώτημα εάν, στις μέρες μας, η αξιολογικά χρονοματισμένη κατηγοριακή διάκριση του ελληνικού πληθυσμού σε αριστερούς και δεξιούς έχει μεγαλύτερη διαφορική αξία για τα άτομα της γενιάς του εμφυλίου και της δικτατορίας από ό,τι για τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης.

Οι κατηγορίες επιβάλλονται στα άτομα βάσει ενός δεδομένου αξιολογικού πλαισίου του κοινωνικού περιβάλλοντος (Tajfel & Forgas, 1990) και τα άτομα κατατοπίζονται, πληροφορούνται και διαμορφώνουν απόψεις για συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες. Φαίνεται, λοιπόν, ότι οι ομάδες στις οποίες ταξινομούμε τους άλλους έχουν σχέση με την κοινωνική και προσωπική μας ταυτότητα (Turner, 1990). Η κατηγοριοποίηση των κοινωνικών κατηγοριών από τα άτομα της γενιάς της προδικτατορικής και δικτατορικής περιόδου αναμένεται να είναι φορετισμένες από τις αξίες του κοινωνικού περιβάλλοντος που τις έπλασε, ενώ η αντίστοιχη κατηγο-

ριοποίηση των ατόμων της γενιάς της μεταπολίτευσης αναμένεται να είναι περισσότερο μετριοπαθής. Η διαφορετικά, οι πολιτικοκοινωνικές αλλαγές της μεταπολίτευσης που καθόρισαν τα βιώματα και τις αναπαραστάσεις της γενιάς της αναμένεται να έχουν μεταβάλει τον τρόπο με τον οποίο γίνονται αντιληπτές οι κοινωνικές κατηγορίες από τα υποκείμενα. Ωστόσο, κάποια αλλαγή στον τρόπο ταξινόμησης των κοινωνικών κατηγοριών προς την κατεύθυνση μιας μετριοπάθειας, όσον αφορά και τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς, θα πρέπει να εμφανισθεί επίσης, διότι η πρόσληψη των κοινωνικών κατηγοριών αναμένεται να προσαρμοσθεί στο πνεύμα των καιρών.

Η παρούσα μελέτη δομείται πάνω σε δύο έννοιες. Η πρώτη αφορά τις “κοινωνικές αναπαραστάσεις” ή τον τρόπο πρόσληψης, όπως ήδη αναφέρθηκε, και η δεύτερη την “κατηγοριοποίηση”. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, ή ο τρόπος πρόσληψης, ορίζονται σαν η διαδικασία και το αποτέλεσμα μιας γνωστικής και κοινωνικής διεργασίας μέσα από την οποία ένα άτομο ή μια ομάδα ανασυγκροτεί την πραγματικότητα με την οποία βρίσκεται αντιμέτωπη και της αποδίδει μια ιδιαίτερη σημασία. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι το αποτέλεσμα σύνθετων κοινωνικών σχέσεων που εγκαθιδρύονται ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο. Αυτές οι σχέσεις που μπορεί να είναι πραγματικές ή/και φανταστικές, αντικειμενικές ή/και υποκειμενικές οργανώνουν την αναπαράσταση, της οποίας η σημαντικότερη λειτουργία είναι η ιδιοποίηση του περιβάλλοντος κόσμου από το υποκείμενο, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η επικοινωνία στο επίπεδο της καθημερινής ζωής.

Σύμφωνα με τον Abric (1987), κάθε κοινωνική αναπαράσταση συντίθεται από τρία στοιχεία: έναν κεντρικό πυρήνα, τα γύρω από αυτόν περιφερειακά στοιχεία και ένα σύστημα κατηγοριοποίησης. Ο κεντρικός πυρήνας της αναπαράστασης ορίζεται ως οποιοδήποτε στοιχείο -ή σύνολο στοιχείων- που δίνει στην αναπαράσταση τη σημασία της και τη συνοχή της. Ως περιφερειακά στοιχεία της

αναπαράστασης ορίζονται το σύνολο των πληροφοριών, στάσεων και πίστσεων που οργανώνονται γύρω από τον κεντρικό πυρήνα. Όσο για το σύστημα κατηγοριοποίησης, αυτό αποτελεί τη δυναμική σύνθεσης, διατήρησης και εξέλιξης της αναπαράστασης. Για τον Abric, “εάν η ιδιαιτερότητα μιας αναπαράστασης είναι να παράγει ένα σύστημα κατηγοριοποίησης, η ίδια εξαρτάται από αυτό; διότι είναι από το προϋπάρχον σύστημα κατηγοριοποίησης του ατόμου ή του κοινωνικού περιβάλλοντος που η κοινωνική αναπαράσταση μπορεί να εμφανισθεί και να συγχροτηθεί” (1987, σ. 71). Η κατηγοριοποίηση επιτρέπει την εσωτερική συνοχή της αναπαράστασης και της διατήρησής της μέσα στο χρόνο. Αυτό γίνεται διότι η ιδιοποίηση του περιβάλλοντος μέσα από ένα προϋπάρχον σύστημα κατηγοριοποίησης θέτει σε κίνηση μια γνωστική διαδικασία φιλτραρίσματος των πληροφοριών, ή ακόμα και επανερμηνείας των αντιφατικών πληροφοριών, για να εξασφαλιστεί η γνωστική ισορροπία του υποκειμένου. Ας δούμε όμως πώς ορίζεται η κατηγοριοποίηση.

Η κοινωνική κατηγοριοποίηση ορίζεται σαν μια γνωστική διαδικασία ταξινόμησης του περιβάλλοντος κόσμου σε κατηγορίες. Τα άτομα, για να συστηματοποιήσουν το πολύπλοκο κοινωνικό περιβάλλον (άτομα, γεγονότα, αντικείμενα, κτλ.) και να το ελέγξουν, προβαίνουν σε απλοποιητικές κατατιμήσεις όμοιων ή ισοδύναμων ερεθισμάτων, τις οποίες οργανώνουν σε διακριτές κατηγορίες. Η κατηγοριοποίηση εξαρτάται από τις κοινωνικές αξίες, τον πολιτισμό και τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της κάθε κοινωνίας, και η σημασία της έγκειται στο γεγονός ότι δεν περιορίζεται στο γνωστικό επίπεδο. Έχει συνέπειες πρακτικές: προβλέπει και προσανατολίζει τη δράση των ατόμων. Η κατηγοριοποίηση, η οποία αναδύεται μέσα από τη συγκρουσιακή σχέση του ατόμου ή της ομάδας και των πραγματικών/κοινωνικών ή φυσικών σχέσεων, έχει την ικανότητα να πλάθει αυτές τις τελευταίες. Κατά ένα γενικό τρόπο μπορούμε να πούμε ότι η κατηγοριοποίηση δη-

μιουργεί τις πραγματικές σχέσεις που τη δημιουργήσαν. Η για να ταυτολογήσουμε, η κατηγοριοποίηση, ως συστατικό στοιχείο των κοινωνικών αναπαραστάσεων (Abric, 1987), μπορεί να μας δείξει ότι μεταξύ εξωτερικών/κοινωνικών σχέσεων, αντικειμενικών ή υλικών συνθηκών και εσωτερικών/ψυχολογικών δεν υπάρχει σχέση προτεραιότητας και καθορισμού. Υπάρχει σχέση συγγρουσιακή/διαλεκτική (Moscovici, 1988).

Η αμφισβήτηση του μπιχαβιοριστικού υποδείγματος Ερέθισμα-Απάντηση (E-A) οδήγησε τους ερευνητές στον ορισμό ενός πολυπλοκότερου γνωστικού μοντέλου, στο οποίο υπεισέρχεται το Άτομο ως διαμεσολαβητής του Ερεθίσματος και της Απάντησης (E-Ατ-Απ). Στη συνέχεια, με την εξέλιξη των ερευνών πάνω στις κοινωνικές αναπαραστάσεις, οι οποίες ορίζονται σαν μια δυναμική κοινωνιογνωστική αναδόμηση του περιβάλλοντος, ο Moscovici (1969) υποστήριξε ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις καθορίζουν τόσο το Ερέθισμα όσο και την Απάντηση, διότι δεν υπάρχει ρήξη μεταξύ του εσωτερικού και εξωτερικού κόσμου του Ατόμου. Είναι μια σχέση χωρίς αρχή και τέλος. Το μοντέλο που προκύπτει από αυτή τη σχέση είναι: Άτομο-Ερέθισμα-Άτομο-Απάντηση (Ατ-E-Ατ-Απ). Αυτό σημαίνει ότι τις πληροφορίες που δέχεται ένα άτομο δεν μπορεί να τις επεξεργαστεί παρά μόνο εάν προϋπάρχουν γνωστικά σχήματα, δηλαδή γνωστικές κατηγορίες, τα οποία καθορίζουν και οργανώνουν τις καινούργιες πληροφορίες.

Συμπερασματικά, λοιπόν, μπορούμε να γράψουμε ότι μια νέα κοινωνική αναπαράσταση καθορίζεται από μια προϋπάρχουσα και το αντίστροφο, μέσα από το γνωστικό σύστημα κατηγοριοποίησης που εμπεριέχουν. Το προϋπάρχον σύστημα κατηγοριοποίησης καθορίζει το νέο, μέσα από την επεξεργασία/ταξινόμηση του περιβάλλοντος κόσμου, και το νέο καθορίζει το προϋπάρχον μέσα από την ανάπλαση/προσαρμογή του.

Μέθοδος

Υποκείμενα

Σε αυτή την έρευνα έλαβαν μέρος 125 άτομα τα οποία κατανεμήθηκαν σε δύο ομάδες. Την πρώτη ομάδα την αποτελούσαν 62 φοιτητές και φοιτήτριες των τμημάτων Ψυχολογίας και Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, ηλικίας 18-22 χρονών (γενιά της μεταπολίτευσης). Η δεύτερη ομάδα αποτελούνταν από άτομα και των δύο φύλων, ηλικίας 40 χρονών και άνω (μεταπολεμική γενιά).

Ερωτηματολόγιο

Τα θέματα του ερωτηματολογίου πάνω στα οποία ζητήσαμε από τις δύο κοινωνικές ομάδες του δείγματός μας να μας πουν τη γνώμη τους ήταν δύο θέματα επίκαιρα, που απασχολούσαν έντονα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης τον καιρό που κατασκευάστηκε το ερωτηματολόγιο (Νοέμβρης, Δεκέμβρης 1992). Τα θέματα αυτά αναφέρονταν: α) στο πρόβλημα των Αλβανών, που αφορά κατά κύριο λόγο τον ελληνικό χώρο, και β) στην αναζωπύρωση του ναζιστικού φαινομένου που είναι γενικότερο πρόβλημα (και που άγγιξε άμεσα τους Έλληνες, ιδιαίτερα με την υπόθεση της Ελληνίδας μαθήτριας στη Γερμανία που χάραξαν, με μαχαίρι, στο πρόσωπό της τον αγκυλωτό σταυρό). Με αφορμή την επίμονη εμφάνιση αυτών των δύο κοινωνικών προβλημάτων, τα οποία προβλήθηκαν με κάποια συναισθηματική φόρτιση από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (αρνητική και ως προς τους Αλβανούς και ως προς το νεοναζιστικό φαινόμενο), κατασκευάσαμε ένα μικρό ερωτηματολόγιο γνώμης που μετράει τον τρόπο με τον οποίο οι δύο ομάδες υποκειμένων αντιλαμβάνονται το "ρατσισμό" και τις "φιλοναζιστικές" στάσεις των κοινωνικών κατηγοριών που τους προτείνονται.

Ερωτηματολόγιο γνώμης. Σε ένα ερωτηματολόγιο γνώμης προτείνονται 15 κοινωνικές κατηγορίες (κληρικοί, πανεπιστημιακοί, αξιωματικοί του στρατού, φοιτητές, καλλιτέχνες, εφοπλιστές, βιομήχανοι, εργάτες, δημόσιοι υπάλληλοι, αγρότες, μαθητές, γυναίκες, πολιτικοί, ελεύθεροι επαγγελματίες, έμποροι) και τα υποκείμενα καλούνται να εκφράσουν, χρησιμοποιώντας επτάβαθμες κλίμακες (1=απόλυτη διαφωνία, 7=απόλυτη συμφωνία), το βαθμό στον οποίο, κατά την άποψή τους, η καθेमία από τις κοινωνικές κατηγορίες συμφωνεί ή διαφωνεί με τρεις ερωτήσεις που αναφέρονται στο φαινόμενο των Αλβανών (οι δύο πρώτες) και στο νεοναζιστικό φαινόμενο (η τρίτη).

Πρώτη ερώτηση: “Η μαζική είσοδος των Αλβανών στην Ελλάδα σιηνεπάγεται την αύξηση του ποσοστού της ανεργίας και της εγκληματικότητας”. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι η καθेमία από τις παρακάτω κοινωνικές κατηγορίες διαφωνεί ή συμφωνεί με αυτή την πρόταση;

Δεύτερη ερώτηση: Για το παρκιπάνω πρόβλημα των Αλβανών (αύξηση της ανεργίας και της εγκληματικότητας), υπάρχουν δύο πιθανές λύσεις: η ένταξή τους (δουλειά, βοήθηματα, παιδεία, κτλ.) ή η απέλασή τους. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι η καθेमία από τις παρακάτω κοινωνικές κατηγορίες σιηηγορεί για τη μια ή την άλλη λύση;

Τρίτη ερώτηση: Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι η καθेमία από τις παρακάτω κοινωνικές κατηγορίες θα αποδεχόταν να προσχωρήσει σε ένα νεοναζιστικό κίνημα στην Ελλάδα;

Μια τέταρτη ερώτηση ζητούσε από τα υποκείμενα να τοποθετήσουν πολιτικά, σε μια επτάβαθμη κλίμακα (1=άκρα δεξιά, 7=άκρα αριστερά), τις 15 κοινωνικές κατηγορίες.

Οι απαντήσεις των υποκειμένων στις τρεις πρώτες ερωτήσεις θα εμφανίσουν την κατηγοριακή πρόσληψη των κοινωνικών κατηγοριών σε ρατσιστικές/φιλοναζιστικές και αντιρατσιστικές/αντιναζιστικές, ενώ οι απαντήσεις της τέταρτης ερώτησης θα μας εμφανίσουν την κατηγοριακή πολιτική πρόσληψη

των κοινωνικών κατηγοριών σε δεξιάς και αριστερές.

Η γνωστική κατηγοριακή διάκριση/συσχέτιση ρατσιστής, ναζιστής, δεξιάς-αντιρατσιστής, αντιναζιστής, αριστερός, τουλάχιστον με την καθιερύ, δηλωμένη μορφή της, δε σιηνεπύεται. Στις μέρες μας, ο ρατσισμός, ο ναζισμός και η ακραία πολιτική διάκριση “αριστερά-δεξιά” δεν είναι κοινωνικά επιθυμητές αξίες. Αντίθετα, ο αντιρατσισμός, ο αντιναζισμός και η μετριοπαθής πολιτική κατηγοριακή διάκριση έχουν γίνει νόρμα. Αυτό αναμένεται να εμφανιστεί και στις αναπαραστάσεις των υποκειμένων του δείγματος μας για τις κοινωνικές κατηγορίες που τους προτείνονται: η ταξινόμησή τους θα ακολουθήσει τις κοινά αποδεκτές κοινωνικές αξίες, ιδιαίτερα για τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης τα οποία “διαπαιδαγωγώθηκαν” με αυτές τις αξίες.

Αποτελέσματα

Τα παρακάτω αποτελέσματα δείχνουν τις σιηολικές κοινωνικές αναπαραστάσεις των κοινωνικών κατηγοριών του δείγματος και τις διαφοροποιημένες κοινωνικές αναπαραστάσεις των κοινωνικών κατηγοριών, ανάλογα με το αν τα άτομα του δείγματος ανήκουν στη γενιά της μεταπολίτευσης ή στη μεταπολεμική γενιά.

Ρατσισμός των κοινωνικών κατηγοριών

Στον Πίνακα 1 απεικονίζονται οι μέσοι όροι της πρόσληψης των κοινωνικών κατηγοριών για τις δύο πρώτες ερωτήσεις και η ανάλυση διακρίμανσης. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε από την ανάγνωση του Πίνακα 1, για την ερώτηση της απόδοσης της αύξησης της ανεργίας και της εγκληματικότητας στη μαζική είσοδο των Αλβανών, τα υποκείμενα του δείγματος έχουν την τάση να πιστεύουν ότι οι κοινωνικές κατηγορίες αποδέχονται μύλλον παρκά απορρίπτουν αυτή την

Πίνακας 1

Μέσος όρος της πόδολημης των κοινωνικών κατηγοριών σχετικά με την ανεργία/εργαγματικότητα των Αλβανών και την απέλαση ή ένταξη τους, και ανάληψη διακρίμασης (η τυτική απόκλιση δίνεται μέσα στην παρένθεση). Η ανεργία/εργαγματικότητα των Αλβανών ορίζεται με 1=απόλυτη διαφωτία ως 7=απόλυτη σιμφωνία. Η απέλαση-ένταξη των Αλβανών ορίζεται με 1=απόλυτη απέλαση και 7=απόλυτη ένταξη.

Κοινωνικές Κατηγορίες	Γενικός Μέσος Όρος (N=125)		Μεταπολεμική Γενιά (N=62)		Μεταπολιτευτική Γενιά (N=63)		F
	Μέσος Όρος	Γενιά	Μέσος Όρος	Γενιά	Μέσος Όρος	Γενιά	
Κληρικοί	4.68 (1.74)	4.45 (1.41)	4.90 (1.99)	2.14	4.13 (1.95)	4.60 (1.81)	7.51 **
Πανεπιστημιακοί	4.61 (1.70)	4.84 (1.45)	4.38 (1.90)	2.29	4.10 (1.75)	4.35 (1.65)	2.72
Αξιομισθιακοί στρατού	5.32 (1.79)	5.65 (1.32)	5.00 (2.13)	4.14 *	2.45 (1.57)	2.47 (1.48)	0.02
Φοιτητές	4.51 (1.77)	4.73 (1.57)	4.30 (1.93)	1.81	3.76 (1.87)	3.95 (1.66)	1.29
Καλλιτέχνες	4.16 (1.58)	3.97 (1.17)	4.37 (1.89)	1.99	4.07 (1.70)	4.29 (1.25)	2.06
Εφοπλιστές	4.09 (1.92)	4.44 (1.75)	3.75 (2.03)	4.12 *	4.25 (1.82)	4.08 (1.60)	1.04
Βιομήχανοι	3.97 (1.85)	4.23 (1.66)	3.71 (2.00)	2.42	4.45 (1.83)	4.32 (1.63)	0.57
Εργάτες	5.51 (2.05)	5.65 (1.79)	5.38 (2.29)	0.51	2.12 (1.47)	2.27 (1.53)	1.35
Δημόσιοι	5.21 (1.61)	5.10 (1.30)	5.32 (1.87)	0.58	2.59 (1.47)	2.98 (1.45)	9.25 **
Υπάλληλοι							
Αγρότες	5.10 (1.77)	5.39 (1.31)	4.81 (2.10)	3.39	3.30 (1.87)	3.02 (1.55)	2.81
Μαθητές	4.76 (1.59)	5.04 (1.20)	4.46 (1.87)	4.63 *	3.52 (1.68)	3.81 (1.56)	3.64
Γυναίκες	5.36 (1.86)	5.44 (1.66)	5.29 (2.05)	0.20	2.53 (1.62)	2.89 (1.72)	6.27 **
Πολιτικοί	4.64 (1.54)	5.02 (1.56)	4.27 (1.43)	7.77 **	3.50 (1.52)	3.54 (1.46)	1.19
Ελεύθεροι επαγγελματι.	4.78 (1.55)	5.00 (1.39)	4.56 (1.67)	2.60	3.59 (1.56)	3.73 (1.53)	0.90
Έμπροθοι	4.79 (1.55)	5.04 (1.32)	4.54 (1.72)	3.42	3.55 (1.58)	3.74 (1.49)	1.78

To * υποδηλώνει $p < .05$ και το ** υποδηλώνει $p < .010$

απόδοση. Ειδικότερα, οι μικρότεροι μέσοι όροι εμφανίζονται για τις κοινωνικές κατηγορίες των βιομηχάνων (MO=3.97), των εφοπλιστών (MO=4.09) και των καλλιτεχνών (MO=4.16). Αυτές αναπαριστώνται ως ουδέτερες. Αντίθετα, οι μεγαλύτεροι μέσοι όροι παρατηρούνται για τις κοινωνικές κατηγορίες των εργατών (MO=5.51), των γυναικών (MO=5.36), των αξιωματικών του στρατού (MO=5.32), των δημοσίων υπαλλήλων (MO=5.21) και των αγροτών (MO=5.10). Κατά τα υποκείμενα, αυτές εμφανίζονται να διάκεινται θετικά προς την απόδοση. Όσο για τις υπόλοιπες κοινωνικές κατηγορίες (έμποροι MO=4.79, ελεύθεροι επαγγελματίες MO=4.78, μαθητές MO=4.76, κληρικοί MO=4.68, πολιτικοί MO=4.64, πανεπιστημιακοί MO=4.61 και φοιτητές MO=4.54), αυτές θεωρούνται ότι έχουν μια μικρή τάση μετριοπαθούς αποδοχής της απόδοσης.

Από τα σχόλια που έγιναν για μερικές από τις παραπάνω κοινωνικές κατηγορίες, κατά τη διάρκεια συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, φαίνεται ότι οι εφοπλιστές και οι βιομήχανοι θεωρούνται ως ουδέτεροι, διότι χρησιμοποιούν τα φτηνά εργατικά χέρια των Αλβανών, ενώ οι εργάτες αποδέχονται την απόδοση, επειδή οι Αλβανοί ορίζονται ως ανταγωνιστές στο χώρο ζήτησης εργασίας. Οι αξιωματικοί του στρατού και οι γυναίκες συμφωνούν με την απόδοση, διότι πιστεύεται ότι οι πρώτοι είναι εναντίον όλων των ξένων και οι δεύτερες φοβούνται μην πέσουν θύματα βιασμού.

Για την ερώτηση της ένταξης ή απέλασης των Αλβανών (Πίνακας 1), η εικόνα που σχηματίζει το δείγμα μας για τις κοινωνικές κατηγορίες είναι ανάλογη με την προηγούμενη. Για το πρόβλημα της αύξησης του ποσοστού της εγκληματικότητας και της ανεργίας από τη μαζική είσοδο των Αλβανών, η λύση που εντοπίζεται τείνει προς την απέλασή τους. Οι εργάτες (MO=2.12), οι αξιωματικοί του στρατού (MO=2.45), οι γυναίκες (MO=2.53) και οι δημόσιοι υπάλληλοι (MO=2.59) θεωρείται ότι διάκεινται θετικά προς την απέλαση.

Οι αγρότες (MO=3.30), οι πολιτικοί (MO=3.50), οι μαθητές (MO=3.52), οι έμποροι (MO=3.55) και οι ελεύθεροι επαγγελματίες (MO=3.59) θεωρούνται ότι έχουν μια μετριοπαθή στάση απέναντι στην απέλαση. Ενώ οι βιομήχανοι (MO=4.45), οι εφοπλιστές (MO=4.25), οι πανεπιστημιακοί (MO=4.10), οι κληρικοί (MO=4.13), οι καλλιτέχνες (MO=4.07) και οι φοιτητές (MO=3.76) θεωρούνται ουδέτεροι ως προς την απέλαση-ένταξη των Αλβανών. Σύμφωνα με τα σχόλια μερικών υποκειμένων του δείγματος, αυτό οφείλεται στο ότι οι δύο πρώτες κατηγορίες τους εκμεταλλεύονται για να βγάλουν υπερκέρδη, οι κληρικοί για λόγους ανθρωπιστικούς και οι πανεπιστημιακοί, οι καλλιτέχνες και οι φοιτητές για λόγους “αντιρατσιστικής” ευαισθησίας (η “αντιρατσιστική” ευαισθησία γίνεται αντιληπτή μέσα από την ουδέτερη στάση και όχι μέσα από την ένταξη).

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τις συσχετίσεις (r Bravais-Pearson) για κάθε κοινωνική κατηγορία ανάμεσα στις ερωτήσεις της “εγκληματικότητας/ανεργίας” και “απέλασης-ένταξης” των Αλβανών. Από την ανάγνωση του Πίνακα 2 διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές αρνητικές συσχετίσεις (για $p < .01$ και $p < .001$) για όλες τις κοινωνικές κατηγορίες, πλην των πανεπιστημιακών.

Φαίνεται δηλαδή ότι όσο περισσότερο τα υποκείμενα συμφωνούν ότι οι Αλβανοί είναι υπεύθυνοι για την “εγκληματικότητα/ανεργία”, τόσο λιγότερο θεωρούν ότι πρέπει να ενταχθούν. Όσο για τους πανεπιστημιακούς, οι οποίοι τείνουν μάλλον να συμφωνήσουν με την πρώτη ερώτηση, εκφράζουν ουδετερότητα ως προς την απέλαση-ένταξη των Αλβανών.

Ο τρόπος με τον οποίο αναπαρίσταται η ρατσιστική στάση των κοινωνικών κατηγοριών από τις δύο ομάδες του δείγματος φαίνεται να διαφοροποιείται μερικώς (Πίνακας 1). Οι κοινωνικές κατηγορίες των αξιωματικών του στρατού ($F(1,123)=4.14, p < .05$), των εφοπλιστών ($F(1,123)=4.12, p < .05$), των μαθητών ($F(1,123)=4.63, p < .05$) και των πολι-

Πίνακας 2

Συντελεστές συσχέτισης (r Bravais-Pearson) μεταξύ των κοινωνικών κατηγοριών για τις ερωτήσεις που αναφέρονται στην αύξηση της εγκληματικότητας και της ανεργίας εξαιτίας των Αλβανών και στην ένταξη ή απέλασή τους (N=125)

Κοινωνικές Κατηγορίες	Εγκληματικότητα/Ανεργία /Απέλαση-Ένταξη
Κληρικοί	-.35 ***
Πανεπιστημιακοί	-.09
Αξιωματικοί στρατού	-.19 **
Φοιτητές	-.24 **
Καλλιτέχνες	-.24 **
Εφοπλιστές	-.35 ***
Βιομήχανοι	-.44 ***
Εργάτες	-.25 **
Δημόσιοι υπάλληλοι	-.24 **
Αγρότες	-.44 ***
Μαθητές	-.23 **
Γυναίκες	-.34 ***
Πολιτικοί	-.33 ***
Ελεύθεροι επαγγελματίες	-.46 ***
Έμποροι	-.26 **

** = $p < .01$ *** = $p < .001$

τικών ($F(1,123)=7.77, p<.01$) θεωρούνται ότι αποδίδουν την αύξηση της ανεργίας και της εγκληματικότητας στους Αλβανούς, περισσότερο από τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης από ό,τι από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς. Αντίθετα, τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς, περισσότερο από τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης, πιστεύουν ότι οι κληρικοί ($F(1,123)=7.51, p<.01$), οι δημόσιοι υπάλληλοι ($F(1,123)=9.25, p<.01$) και οι γυναίκες ($F(1,123)=6.27, p<.01$) επιθυμούν την απέλαση των Αλβανών.

Ναζισμός των κοινωνικών κατηγοριών

Τα αποτελέσματα της τρίτης ερώτησης που αφορούν τις αναπαραστάσεις των κοινωνικών κατηγοριών σχετικά με την προσχώρησή τους σε ένα νεοναζιστικό κίνημα

(Πίνακας 3) δείχνουν ότι, κατά τα υποκείμενά μας, υπάρχει αρνητική στάση των κοινωνικών κατηγοριών ως προς την προσχώρησή τους σε ένα τέτοιο κίνημα. Από αυτή την αναπαράσταση εξαιρούνται οι αξιωματικοί του στρατού (MO=4.10), οι βιομήχανοι (MO=3.65) και οι εφοπλιστές (MO=3.60), οι οποίοι θεωρούνται ως ουδέτεροι.

Οι εκτιμήσεις της φιλοναζιστικής στάσης των κοινωνικών κατηγοριών διαφοροποιούν τις δύο ομάδες του δείγματος. Τις στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των ομάδων τις διακρίνουμε για τις κοινωνικές κατηγορίες των κληρικών ($F(1,123)=11.46, p<.001$), των εφοπλιστών ($F(1,123)=5.81, p<.01$), των βιομηχάνων ($F(1,123)=9.50, p<.01$), των εργατών ($F(1,123)=12.89, p<.001$) και των δημοσίων υπαλλήλων ($F(1,123)=9.54, p<.01$) (Πίνακας 3). Συγκεκριμένα, οι τρεις πρώτες

Πίνακας 3

Μέσος όρος της πρόκλησης των κοινωνικών κατηγοριών σχετικά με τη στάση τους σε ένα νεοαξιοκρατικό κίνημα και ανάλυση διακύμανσης (η τυπική απόκλιση δίνεται μέσα στην παρενθέση). Η προσχώρηση σε νεοαξιοκρατικό κίνημα οριζόταν με 1=απόλυτη άρνηση ως 7=απόλυτη αποδοχή.

Κοινωνικές Κατηγορίες	Γενικός Μέσος Όρος (N=125)	Γενιά Μεταπολίτευσης (N=62)	Μεταπολεμική Γενιά (N=63)	F
Κληρικοί	2.58 (1.88)	2.03 (1.55)	3.13 (2.02)	11.49 ***
Πανεπιστημιακοί	2.00 (1.29)	1.98 (1.22)	2.02 (1.36)	0.02
Αξιοματικοί στρατού	4.10 (2.06)	4.11 (2.02)	4.08 (2.11)	0.01
Φοιτητές	2.46 (1.59)	2.53 (1.62)	2.38 (1.58)	0.28
Καλλιτέχνες	2.18 (1.35)	2.32 (1.24)	2.03 (1.45)	1.45
Εφοπλιστές	3.60 (1.76)	3.23 (1.42)	3.97 (1.98)	5.81 **
Βιομήχανοι	3.65 (1.69)	3.19 (1.40)	4.10 (1.84)	9.50 **
Εργάτες	2.20 (1.49)	2.66 (1.57)	1.75 (1.27)	12.89 ***
Δημόσιοι υπάλληλοι	2.37 (1.39)	2.74 (1.38)	2.00 (1.31)	9.54 **
Αγρότες	2.35 (1.49)	2.31 (1.22)	2.40 (1.73)	0.11
Μαθητές	2.64 (1.56)	2.79 (1.52)	2.49 (1.61)	1.14
Γυναίκες	2.06 (1.25)	2.26 (1.16)	1.86 (1.31)	3.29
Πολιτικοί	2.89 (1.57)	2.92 (1.67)	2.86 (1.48)	0.05
Ελεύθεροι επαγγελματι.	2.71 (1.42)	2.89 (1.34)	2.54 (1.49)	1.87
Έμποροι	2.82 (1.36)	2.87 (1.25)	2.76 (1.47)	0.20

** = $p < .01$ *** = $p < .001$

κοινωνικές κατηγορίες (κληρικοί, εφοπλιστές και βιομήχανοι) εκτιμώνται ως περισσότερο φιλοναξιοκρατικές από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς. Τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης υποστηρίζουν εντονότερα τη φιλοναξιοκρατική στάση των δύο τελευταίων κοινωνικών κατηγοριών (εργάτες και δημόσιοι υπάλληλοι).

Πολιτική τοποθέτηση των κοινωνικών κατηγοριών

Η τέταρτη, τέλος, ερώτηση της πολιτικής τοποθέτησης των κοινωνικών κατηγοριών (Πίνακας 4) εμφανίζει μια πολιτική αντίληψη που περιστρέφεται, για αρκετές από τις προτεινόμενες κοινωνικές κατηγορίες, γύρω από το μέσον της επτάβαθμης κλίμακας. Βέβαια, για ορισμένες άλλες οι απαντήσεις είναι περισσότερο χρωματισμένες, όπως είναι για παράδειγμα η αριστερή πολιτική τοποθέτηση των εργατών (MO=5.42), η μάλ-

λον αριστερή πολιτική τοποθέτηση των φοιτητών (MO=4.90) - παρόλο που η ΔΑΠ-ΝΔΦΚ έρχεται για όγδοη συνεχή χρονιά πρώτη στις φοιτητικές εκλογές- και καλλιτεχνών (MO=4.71), η δεξιά πολιτική τοποθέτηση των αξιοματικών του στρατού (MO=2.06), των εφοπλιστών (MO=1.87), των βιομηχάνων (MO=1.88) και των κληρικών (MO=2.70) και η μάλλον δεξιά πολιτική τοποθέτηση των εμπόρων (MO=3.38).

Όσο για τις δύο ομάδες του δείγματος, αυτές φαίνεται να διαφοροποιούνται ως προς τις πολιτικές τοποθετήσεις τριών κοινωνικών κατηγοριών (Πίνακας 4). Η κοινωνική κατηγορία των κληρικών ($F(1,123)=6.14, p<.01$) γίνεται αντιληπτή ως περισσότερο δεξιά από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς από ό,τι από τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης. Αντίθετα, οι κοινωνικές κατηγορίες των δημοσίων υπαλλήλων ($F(1,123)=5.05, p<.05$) και των μαθητών τοποθετούνται περισσότερο δεξιά από τα άτομα της γενιάς της μεταπολί-

Πίνακας 4

Μέσος όρος της πρόληψης των κοινωνικών κατηγοριών σχετικά με την πολιτική τους τοποθέτηση και ανάλυση διακρίμανσης (η τελική απόκλιση δίνεται μία στην παράθεση). Η πολιτική τοποθέτηση ορίζεται με 1=άκρα δεξιά ως 7=άκρα αριστερά.

Κοινωνιάς Κατηγορίες	Γενικός Μέσος Όρος (N=125)	Γενιά Μεταπολίτευσης (N=62)	Μεταπολεμική Γενιά (N=63)	F
Κληρικοί	2.70 (1.32)	2.98 (1.40)	2.41 (1.17)	6.14 **
Πανεπιστημιακοί	4.07 (1.22)	4.16 (1.36)	3.98 (1.07)	0.66
Αξιωματικοί στρατού	2.06 (0.95)	1.98 (0.90)	2.13 (1.00)	0.70
Φοιτητές	4.90 (1.23)	4.77 (1.22)	5.03 (1.24)	1.37
Καλλιτέχνες	4.71 (1.40)	4.76 (1.39)	4.67 (1.41)	0.13
Εφοπλιστές	1.87 (0.97)	1.89 (1.04)	1.86 (0.90)	0.03
Βιομήχανοι	1.88 (1.01)	1.90 (1.04)	1.86 (1.00)	0.06
Εργάτες	5.42 (1.21)	5.27 (1.31)	5.56 (1.10)	1.69
Δημόσιοι υπάλληλοι	4.15 (1.09)	3.94 (1.07)	4.37 (1.07)	5.05 *
Αγρότες	4.31 (1.37)	4.44 (1.42)	4.19 (1.32)	0.99
Μαθητές	4.40 (1.06)	4.13 (1.00)	4.67 (1.06)	8.48 **
Γυναίκες	4.05 (1.00)	3.94 (0.85)	4.16 (1.04)	1.74
Πολιτικοί	3.60 (0.91)	3.47 (1.04)	3.73 (0.75)	2.65
Ελεύθεροι επαγγλμ.	3.63 (1.19)	3.58 (1.34)	3.68 (1.03)	0.23
Έμποροι	3.38 (1.16)	3.42 (1.27)	3.35 (1.05)	0.11

* = $p < .05$ ** = $p < .01$

τευσης.

Η δομή της αναπαράστασης των κοινωνικών κατηγοριών για το σύνολο των θεμάτων

Μετά την περιγραφή του τρόπου με τον οποίο τα υποκείμενα του δείγματος προσλαμβάνουν τις κοινωνικές κατηγορίες για το καθένα από τα τρία θέματα πάνω στα οποία ερωτήθηκαν, ως δόξω τους παρίγοντες που παρουσίασε μια κανονική παριγοντική ανάλυση, με περιστροφή τύπου varimax και με criteria=factors (4), που εφαρμόστηκε στις απαντήσεις του δείγματος για τις τρεις τελευταίες ερωτήσεις (την πρώτη ερώτηση δεν την λάβκαμε υπόψη μας στην παριγοντική ανάλυση, εξαιτίας των στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων που εμφάνισε με τη δεύτερη ερώτηση). Ο Πίνακας 5 μας δίνει τη βαρύτητα των κοινωνικών κατηγοριών (φορτίσεις άνω των .35) στους τέσσερις παρίγοντες, οι οποίοι εξηγούν το 43.4% της συνολικής διακρί-

μανσης.

Ο πρώτος παράγοντας, που εξηγεί το 16.1% της συνολικής διακρίμανσης, προσδιορίζεται από τις φορτίσεις των κοινωνικών κατηγοριών που αφορούν την εκτόνηση του νεοναζισμού. Ο παρίγοντας αυτός συντίθεται από όλες τις κοινωνικές κατηγορίες που προτείνονται και μπορεί να θεωρηθεί ότι ερμηνεύει τον αντιναζισμό του ελληνικού πληθυσμού.

Ο δεύτερος παρίγοντας (11.0% της συνολικής διακρίμανσης) χαρακτηρίζεται από τις φορτίσεις των κοινωνικών κατηγοριών στην εκτόνηση που μετράει τη στάση τους απέναντι στους Αλβανούς. Στον παρίγοντα αυτό φορτίζονται όλες οι κοινωνικές κατηγορίες, εκτός των αγροτών, και ερμηνεύει το ρατσισμό του ελληνικού πληθυσμού.

Ο επόμενος παρίγοντας (9.0% της συνολικής διακρίμανσης) καθορίζεται από τις φορτίσεις της πολιτικής τοποθέτησης των αγροτών (.68), των μαθητών (.66), των καλ-

Πίνακας 5

Κανονική παραγοντική ανάλυση [τύπου varimax με criteria=Factors (4)] των κοινωνικών κατηγοριών σχετικά με την απέλαση-ένταξη των Αλβανών, το νεοναζισμό και την πολιτική τους τοποθέτηση (N=125)

Μεταβλητές	Φορτίσεις παραγόντων			
	Παράγοντας 1	Παράγοντας 2	Παράγοντας 3	Παράγοντας 4
<i>Απέλαση-Ένταξη</i>				
Κληρικοί	.07	.40	-.04	.01
Πανεπιστημιακοί	-.05	.82	.03	-.10
Αξιωματικοί στρατού	-.07	.55	.24	.03
Φοιτητές	.01	.78	.15	.03
Καλλιτέχνες	-.04	.80	.09	-.16
Εφοπλιστές	-.06	.36	-.02	-.03
Βιομήχανοι	-.10	.39	.04	.02
Εργάτες	.28	.45	-.11	.17
Δημόσιοι υπάλληλοι	.07	.64	-.08	.22
Αγρότες	.26	.22	-.08	.01
Μαθητές	-.01	.73	.15	.14
Γυναίκες	.10	.61	-.02	.14
Πολιτικοί	.19	.44	.06	-.14
Ελεύθεροι επαγγελματ.	.13	.56	-.06	-.16
Έμποροι	.14	.55	-.12	-.25
<i>Νεοναζισμός</i>				
Κληρικοί	.35	-.14	.33	-.46
Πανεπιστημιακοί	.72	.01	-.05	-.07
Αξιωματικοί στρατού	.51	.17	.18	-.43
Φοιτητές	.72	-.01	-.09	.07
Καλλιτέχνες	.61	-.12	-.16	.11
Εφοπλιστές	.38	.01	.28	-.59
Βιομήχανοι	.42	-.04	.29	-.54
Εργάτες	.66	.16	-.11	-.06
Δημόσιοι υπάλληλοι	.78	.15	-.08	-.07
Αγρότες	.67	-.05	-.05	.07
Μαθητές	.70	.11	-.18	.10
Γυναίκες	.75	.04	.01	-.03
Πολιτικοί	.57	.01	.25	-.29
Ελεύθεροι επαγγελματ.	.73	.11	.16	-.17
Έμποροι	.73	.07	.14	-.16
<i>Πολιτική Τοποθέτηση</i>				
Κληρικοί	.01	.19	-.16	.49
Πανεπιστημιακοί	.15	.06	.24	.09
Αξιωματικοί στρατού	-.09	-.08	-.07	.35
Φοιτητές	.11	.01	.64	.08
Καλλιτέχνες	.14	.17	.63	.14
Εφοπλιστές	.22	.02	.14	.77
Βιομήχανοι	.24	.06	.13	.76
Εργάτες	-.06	.05	.59	-.09
Δημόσιοι υπάλληλοι	-.02	.01	.54	-.25
Αγρότες	-.15	.07	.68	.02
Μαθητές	-.20	-.06	.66	-.21
Γυναίκες	-.09	.01	.56	-.13
Πολιτικοί	.10	-.08	.31	.32
Ελεύθεροι επαγγελματ.	-.10	-.20	.45	.37
Έμποροι	-.12	-.19	.36	.55
Ποσοστό κοινής διακύμανσης	16.1%	11.0%	9.0%	7.4%
Ποσοστό συνολικής διακύμανσης	43.4%			

λιτεχνών (.63), των φοιτητών (.64), των εργατών (.59), των γυναικών (.56), των δημοσίων υπαλλήλων (.54), των ελεύθερων επαγγελματιών (.45) και των εμπόρων (.36). Ο παράγοντας αυτός φαίνεται να εκφράζει τη δεξιά πολιτική τοποθέτηση των λαϊκών στρωμάτων.

Ο τέταρτος, τέλος, παράγοντας (7.4% της συνολικής διακύμανσης) φορτίζεται αρνητικά από τον αντιναζισμό των εφοπλιστών (-.59), των βιομηχάνων (-.54), των κληρικών (-.46) και των αξιωματικών του στρατού (-.43). Θετικά φορτίζεται από τη δεξιά πολιτική τοποθέτηση των εφοπλιστών (.77), των βιομηχάνων (.76), των εμπόρων (.55), των κληρικών (.49), των ελεύθερων επαγγελματιών (.37) και των αξιωματικών του στρατού (.35). Η αντιναζιστική στάση της οικονομικής, θρησκευτικής και στρατιωτικής εξουσίας βρίσκεται σε αντιπαράθεση με τη δεξιά πολιτική της τοποθέτηση. Η αντίστροφη αυτή σχέση παραπέμπει στο ναζισμό και τη δεξιά πολιτική τοποθέτηση της οικονομικής, θρησκευτικής και στρατιωτικής εξουσίας.

Αυτό που παρατηρούμε από τους παραπάνω παράγοντες είναι ότι, παρόλο που η παραγοντική ανάλυση έγινε στο σύνολο των κοινωνικών κατηγοριών των τριών θεμάτων (15 κοινωνικές κατηγορίες x 3 θέματα), οι κοινωνικές κατηγορίες που φορτώνονται σε κάθε παράγοντα αυτονομούν, κατά κάποιο τρόπο, τα τρία θέματα. Για το λόγο αυτό, το όνομα του κάθε παράγοντα καθορίστηκε τόσο από τις κοινωνικές κατηγορίες που τον συνθέτουν, όσο και από το ίδιο το θέμα. Αυτό φανερώνει την απουσία συσχέτισης των κοινωνικών κατηγοριών και των θεμάτων. Ο τέταρτος παράγοντας, ωστόσο, συνδυάζει τη ναζιστική στάση και τη δεξιά πολιτική τοποθέτηση των κοινωνικών κατηγοριών.

Ας δούμε όμως τώρα πώς οι παραπάνω τέσσερις διαστάσεις, γύρω από τις οποίες δομούνται οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του ρατσισμού, ναζισμού και της πολιτικής τοποθέτησης των κοινωνικών κατηγοριών διαφοροποιούν τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης από τα άτομα της μεταπολεμικής

γενιάς. Από την ανάγνωση του Πίνακα 6, όπου εγγράφονται οι μέσες παραγοντικές τιμές των τεσσάρων παραγόντων για τις δύο ομάδες των υποκειμένων του δείγματος και η ανάλυση διακύμανσης, βλέπουμε ότι τρεις από τους τέσσερις παράγοντες εμφανίζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων: ρατσισμός του ελληνικού πληθυσμού ($F(1,123)=5.20, p<.05$), δεξιά πολιτική τοποθέτηση των λαϊκών στρωμάτων ($F(1,123)=4.66, p<.05$) και ναζισμός και δεξιά πολιτική τοποθέτηση της οικονομικής, θρησκευτικής και στρατιωτικής εξουσίας ($F(1,123)=4.20, p<.05$).

Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι ο παράγοντας της ρατσιστικής στάσης του ελληνικού πληθυσμού εκφράζει περισσότερο τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς ($MO=-.20$) από ό,τι τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης ($MO=.20$). Ο παράγοντας που παραπέμπει στη δεξιά πολιτική τοποθέτηση των λαϊκών στρωμάτων θεωρείται σημαντικότερος από τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης ($MO=-.19$) από ό,τι από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς ($MO=.19$). Ο τελευταίος παράγοντας που διαφοροποιεί τις δύο ομάδες είναι ο παράγοντας που συσχετίζει το ναζισμό με τη δεξιά πολιτική τοποθέτηση της οικονομικής, θρησκευτικής και στρατιωτικής εξουσίας. Αυτός τονίζεται περισσότερο από τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης ($MO=-.18$) από ό,τι από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς ($MO=.18$).

Γενική συζήτηση

Προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των κοινωνικών κατηγοριών σχετικά με το ρατσιστικό-ναζιστικό φαινόμενο και την πολιτική τους τοποθέτηση, μέσα από τις απαντήσεις που έδωσε ένα δείγμα υποκειμένων. Η πρόβλεψη που κάναμε ήταν ότι η πρόσληψη των κοινωνικών κατηγοριών θα ακολουθούσε τη διαδικασία της κατηγοριακής διάκρισης: αντιρατσιστικές, αντιναζιστικές, αριστερές - ρατσιστικές, να-

Πίνακας 6

Μέσες παρκαγοντικές τιμές για τους τέσσερις παρκαγοντες της εικόνας των κοινωνικών κατηγοριών για τις δύο ομάδες του δείγματος και ανάλυση διακρίμανσης (το πρόσημο “-” παρκαπέμπει σε μια αυξημένη πρόβληψη του παρκαγοντα)

Παρκαγοντες	Γενιά της Μεταπολίτευσης	Μεταπολεμική Γενιά	F
1. Αντιναζισμός του πληθυσμού	+09	-09	1.07
2. Ρατσισμός του πληθυσμού	+20	-20	5.20*
3. Δεξιά πολιτική τοποθέτηση των λαϊκών στρωμάτων	-19	+19	4.66*
4. Αντιπαράθεση του αντιναζισμού και της δεξιάς πολιτικής τοποθέτησης της οικονομικής θρησκευτικής και στρατιωτικής εξουσίας	-18	+18	4.20*

* = $p < .05$

ξιτικές, δεξιάς κοινωνικές κατηγορίες, που μας κληροδότησε η πριν τη μεταπολίτευση πολιτικο-ιστορική περίοδος, και ότι αυτή η αξιολογική κατηγοριοποίηση θα διαφοροποιούσε τις δύο κοινωνικές ομάδες του δείγματος. Τι μπορούμε να γράψουμε στο τέλος αυτής της μελέτης;

Για το ιδιόμορφο πρόβλημα των Αλβανών, η στάση των κοινωνικών κατηγοριών γίνεται αντιληπτή από τα υποκείμενα του δείγματος ότι κημιάνται από οιδότερη ως αρνητική. Οι κοινωνικές κατηγορίες, σύμφωνα με το δείγμα μας, θεωρούν ότι η μαζική είσοδος των Αλβανών στην Ελλάδα αύξησε το ποσοστό της ανεργίας και της εγκληματικότητας και προτείνουν την απέλαισή τους ως λύση του προβλήματος. Οι αξιωματικοί του στρατού, οι εργάτες, οι δημώδιοι υπάλληλοι, οι αγρότες και οι γυναίκες αναπαρίστανται ως εκείνοι που έχουν την περισσότερο δυσμενή στάση απέναντι στους Αλβανούς, ενώ οι εφοπλιστές, οι βιομηχανικοί και οι κληρικοί προσλαμβάνονται ως εκφραστές μιας οιδότεροτητας. Μια μετριοπαθής αντιναζιστική στάση φαίνεται να χαρακτηρίζει την εικόνα των υποκειμένων του

δείγματος για τις κοινωνικές κατηγορίες που τους προτείνονται. Από αυτή την εικόνα εξαιρούνται οι κοινωνικές κατηγορίες των αξιωματικών του στρατού, των εφοπλιστών και των βιομηχάνων, οι οποίοι αναπαρίστανται ως οιδότεροι. Όσον αφορά την πολιτική τοποθέτηση των κοινωνικών κατηγοριών, αυτή κημιάνεται από τα δεξιά έως λίγο αριστερά περνώντας κατά κύριο λόγο από το κέντρο.

Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι η κοινωνιοψυχολογική διάκριση των κοινωνικών κατηγοριών προσλαμβάνεται αμβλυμένη και ότι κημιάνεται από το ρατσισμό στην οιδότεροτητα και από τον αντιναζισμό στην οιδότεροτητα. Και, ενώ ο χαρακτηρισμός του αντιναζιστή (θετικά αξιολογημένος) θα γινόταν εύκολα αποδεκτός από το μέσο Έλληνα, ο χαρακτηρισμός του ρατσιστή (αρνητικά αξιολογημένος) θα σιναντούσε βίαιες αντιστάσεις. Μήπως αυτή η ρατσιστική πρόβληψη αποκαλύπτει μια μορφή κρηπτορατσισμού, που μελέτησαν αρκετοί κρηνητες, και η οποία σμηπκνώνεται στην πρόταση: “Εγώ δεν είμαι ρατσιστής, αλλά δε θέλω η κόρη μου να παντρευτεί ένα μαύρο” ή “Εγώ δεν είμαι ρατσι-

στής, αλλά οι Αλβανοί το παραικάνουνε ...”; Όπως υποστηρίζει ο Billig (1984), στις σύγχρονες δυτικές ευρωπαϊκές κοινωνίες οι καθαρά ρατσιστικές ιδέες δε γίνονται αποδεκτές, διότι συγχροούνται με τις κοινά αποδεκτές κοινωνικές αξίες. Οι ρατσιστικές στάσεις όμως αντιστέκονται με τα στερεότυπα (Tajfel, 1990). Από την άλλη, το να δηλώνει κάποιος τα φιλοναζιστικά του αισθήματα είναι σαν να αποδέχεται το καθεστώς της “αντίδρασης”, του “παρελθόντος”, εκφράζοντας κοινωνικές αξίες που είναι “ενάντια στο ρεύμα” της εποχής (Μαντόγλου, 1992). Οι ρατσιστικές και ναζιστικές αξίες, λοιπόν, όντας ενάντια στο ρεύμα της εποχής, τείνουν να ξεπεριστοιγούν. Αυτό φαίνεται τόσο μέσα από ένα σύνολο θερμοθετημένων αντιρατσιστικών και αντιναζιστικών μέτρων, όσο και από την αποδοχή και ένταξή τους στο σύστημα αξιών των ατόμων. Ιδιαίτερα για το φαινόμενο του ρατσισμού, οι Perez, Mugny, Liavata, & Fierres (1993) αναρωτιούνται πώς είναι δυνατόν η πλειοψηφία του κόσμου να δηλώνει ότι είναι ενάντια στο ρατσισμό και ταυτόχρονα να μην περνάει μέρα χωρίς να σηψαίνει μια ρατσιστική πράξη. Η απάντηση δίνεται από τους ίδιους τους συγγραφείς, οι οποίοι γράφουν ότι “η ρατσιστική στάση χαρακτηρίζεται από μια διπλή δυναμική: η μια έκδηλη, η άλλη λανθάνουσα. Μόνο μια μειοψηφία ρατσιστών θα δήλωνε κατά έναν έκδηλο τρόπο τη ρατσιστική της στάση. Όσο για την πλειοψηφία που δηλώνει ενάντια στο ρατσισμό, αυτή δε θα ήταν παρή σε ένα έκδηλο επίπεδο, συνεχίζοντας να διατηρεί ένα ρατσισμό, ο οποίος γίνεται ακόμη πιο δύσκολος να αντιμετωπιστεί επειδή είναι λανθάνων” (σ. 127).

Εάν όμως επιμείνουμε σε αυτή την προβληματική του κρυπτορατσισμού ή λανθάνοντος ρατσισμού και των αντιδραστικών, παρελθοντικών στάσεων θα απομακρυνθούμε από την προβληματική αυτού του άρθρου που, σε τελευταία ανάλυση, δεν αποσκοπεί στην καταγραφή των απόψεων των υποκειμένων του δείγματος, αλλά στις κοινωνικές αναπαραστάσεις των απόψεων των κοινωνικών κατηγοριών. Από τη μια, λοιπόν, έχουμε μια ρα-

τσιστική προέγερση των κοινωνικών κατηγοριών και από την άλλη μια αντιναζιστική. Όσον αφορά την αντιρατσιστική και ναζιστική προέγερση, αυτές εκφράζονται από την ουδετερότητα (το μέσον την κλίμακας). Η εικόνα αυτή συγγενεί με την εικόνα που προσπάθησαν να περάσουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Βέβαια, ένα πρόσβλημα που δημιουργείται εδώ είναι εάν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης εξέφρασαν τις γενικές πεποιθήσεις του κοινού ανθρώπου (του μέσου Έλληνα), ή μήπως οι εκπρόσωποι των μέσων μαζικής ενημέρωσης, όντας και οι ίδιοι προκατικοί/κοινοί άνθρωποι, κατανόησαν και εξήγησαν τα εν λόγω φαινόμενα με τον ίδιο τρόπο; Μήπως δηλαδή οι εκπρόσωποι των μέσων μαζικής ενημέρωσης και τα υποκείμενα του δείγματος μας βρισκονται στις ίδιες απλοϊκές άρρητες θεωρίες για να ερμηνεύσουν το φαινόμενο των Αλβανών και το ναζισμό και για το λόγο αυτό εμφανίζεται μια κοινή διανοητική αναπαράσταση (Leyens, 1983);

Η εικόνα της πολιτικής τοποθέτησης των κοινωνικών κατηγοριών εμφανίζει μια κεντροδεξιά τάση, με εξαίρεση τους εργάτες και λίγο τους φοιτητές. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι αυτή καθορίζεται τόσο από τη βελτίωση των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών του ελληνικού πληθυσμού, όσο και από τις αλλαγές που έγιναν στην εποχή μας και, πιο συγκεκριμένα, από την κατάργηση του υπαρκτού σοσιαλισμού που είχε συνέλπειες και στον ελληνικό χώρο. Στη γενική εικόνα των υποκειμένων του δείγματος για τις προτεινόμενες κοινωνικές κατηγορίες δεν εμφανίζεται ούτε ακραία κατηγοριακή διάκριση ούτε παρελθοντική αξιολογική συσχέτιση: δεξιές, ρατσιστικές, ναζιστικές - αριστικές, αντιρατσιστικές, αντιναζιστικές. Το αποτέλεσμα αυτό φαίνεται και από την ανάλυση παραγόντων που εφαρμόστηκε στις κοινωνικές κατηγορίες για το σύνολο των θεμάτων. Ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνονται οι κοινωνικές κατηγορίες βλέπουμε ότι έχει αλλάξει.

Για το διαφορετικό τρόπο οργάνωσης της

εικόνας των κοινωνικών κατηγοριών ανάλογα με την ομάδα που ανήκουν τα υποκειμένα, παρατηρούμε ότι τα άτομα της γενιάς της μεταπολεμικής, περισσότερο από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς, αντιλαμβάνονται τις κοινωνικές κατηγορίες των αξιωματικών του στρατού, των εφοπλιστών, των μαθητών και των πολιτικών ότι αποδέχονται την απόδοση της αύξησης της ανεργίας και της εγκληματικότητας στους Αλβανούς. Επιπλέον, εκτιμούν εντονότερα τη φιλοναζιστική στάση των εργατών και δημοσίων υπαλλήλων και τη δεξιά πολιτική τοποθέτηση των μαθητών και δημοσίων υπαλλήλων. Αντίθετα, τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς αντιλαμβάνονται περισσότερο την επιθυμία απέλασης των Αλβανών από τους κληρικούς, τους δημοσίους υπαλλήλους και τις γυναίκες. Τους κληρικούς, εφοπλιστές και βιομηχάνους τούς θεωρούν περισσότερο φιλοναζιστές και εκτιμούν τους κληρικούς ως περισσότερο δεξιούς.

Οι αναλύσεις διακύμανσης, που έγιναν πάνω στους παραγοντικούς δείκτες των κοινωνικών κατηγοριών, ενδυναμώνουν τη σχετικά διαφοροποιημένη πρόσληψη των κοινωνικών κατηγοριών από τις δύο ομάδες του δείγματος. Τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς τονίζουν περισσότερο από τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης το ρατσισμό του ελληνικού πληθυσμού. Η δεξιά πολιτική τοποθέτηση των λαϊκών στρωμάτων και η αντιπαράθεση του αντιναζισμού και της δεξιάς πολιτικής τοποθέτησης της οικονομικής, θρησκευτικής και στρατιωτικής εξουσίας εκφράζουν καλύτερα τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης.

Τα αποτελέσματα αυτής της εμπειρικής έρευνας έδειξαν ότι η κατηγοριακή ταξινόμηση/συσχέτιση “αριστερά/προοδευτικές” - “δεξιά/ συντηρητικές” δυνάμεις, που λειτουργούσε ως κεντρικός πυρήνας της κοινωνικής αναπαράστασης του ελληνικού πληθυσμού μέχρι το '74, φαίνεται να τροποποιείται. Αυτή η τροποποίηση αγγίζει και τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς. Είναι, όμως,

περισσότερο αισθητή στα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης. Ο Flament (1989) αναφέρει ότι οποιαδήποτε τροποποίηση του κεντρικού πυρήνα μιας αναπαράστασης επιφέρει μια αναδόμηση της αναπαράστασης που συνεπάγεται την αλλαγή της. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να υποστηρίξουμε, στην περίπτωση του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, ως κανόνες ανάγνωσης και αποκωδικοποίησης της πραγματικότητας, έχουν υποστεί αλλαγές; Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας ενδυναμώνουν αυτή την πρόταση. Η ισχύ τους όμως είναι πολύ περιορισμένη (τόσο όσον αφορά την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος, όσο και την ποικιλία των θεμάτων που συνθέτουν το ερωτηματολόγιο), για να θεωρηθούν ότι δίνουν μια οριστική απάντηση στο πρόβλημα της παρελθοντικής κατηγοριακής πρόσληψης του ελληνικού πληθυσμού. Αξίζει όμως τον κόπο να προβληματισθούμε. Εξάλλου, τα συμπεράσματα αυτής της έρευνας, και ιδιαίτερα η άμβλυση της διάκρισης αριστερά-δεξιά, συμβάλλουν στην εξήγηση φαινομένων όπως, για παράδειγμα, η υπογοποίηση του Μίκη Θεοδωράκη στη Νέα Δημοκρατία και η ίδρυση της Πολιτικής Άνοιξης, η οποία προσπαθεί να υπερβεί τα παλιά πολιτικά σχήματα, και στην οποία προσχώρησε ο Α. Λεντάκης, ανεξάρτητος βουλευτής του Συνασπισμού. Η αδυναμία διάτυπωσης πρότασης που συνεπάγεται τη διάσπαση των πολιτικών κομμάτων (διάσπαση του ΚΚΕ και του ΚΚΕ εσ.) είναι ένα άλλο παράδειγμα.

Βιβλιογραφία

- Abrie, J.-C. (1987). *Coopération, compétition et représentations sociales*. DelVal.
 Billing, M. (1984). Racisme, préjugés et discriminations. In S. Moscovici (Ed.), *Psychologie Sociale* (pp. 235-241). PAF.
 Δημαράς, Α. (1983). Η εκπαίδευση φορέας

- διαμόρφωσης και εκχάραξης της ελληνικότητας. Στο Δ. Γ. Τσαούση (Εκδ.), *Ελληνισμός - Ελληνικότητα* (σ. 235-241). Εστία.
- Flament, C. (1989). Structure et dynamique des représentations sociales. In D. Jodelet (Ed.), *Les représentations sociales* (pp. 204-219). PUF.
- Leyen, J.-Ph. (1983). *Sommes-nous tous des psychologues?* Pierre Mardaga.
- Μαντόγλου, Α. (1992). *Μελέτη μιας μειονότητας: Η εξέγερση του Πολυτεχνείου, Νοέμβριος 1973*. Διδακτορική διατριβή στην Ψυχολογία, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Moscovici, S. (1969). Πρόλογος. In C. Herzlich (Ed.), *Santé et Maladie, Analyse d'une représentation sociale*. Paris, Mouton.
- Moscovici, S. (1976). *La psychanalyse son image et son public*. Paris, PUF.
- Moscovici, S. (1988). *La machine à faire des dieux*. Fayard.
- Παπαστάμου, Σ. (1990). (Εκδ.), *Εισαγωγή, Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία, Διομαδικές Σχέσεις*. Οδυσσεάς.
- Κούνδουρος, Σ. Ρ. (1978). *Η Ασφάλεια του Καθεστώτος, Πολιτικοί Κρατούμενοι, Εκπολίσεις και Τάξεις στην Ελλάδα 1924-74*. Καστανιώτης.
- Pérez, J. A., Mugny, G., Liavata, E., & Fierres, R. (1993). Paradoxe de la discrimination et conflit culturel: Etudes sur le racisme. In J. A. Pérez, & G. Mugny (Eds.), *Influences Sociales, la théorie de l'élaboration du conflit* (pp. 125-145).
- Tajfel, H. (1972). La categorisation sociale, In S. Moscovici (Ed.), *Introduction a la psychologie sociale* (pp. 272-302), Tome 1. Librairie Larousse.
- Tajfel, H., & Forgas, J. P. (1990). Κοινωνική κατηγοριοποίηση, γνώσεις, αξίες και ομάδες. Στο Σ. Παπαστάμου (Εκδ.), *Διομαδικές Σχέσεις* (σ. 271-298). Οδυσσεάς.
- Tajfel, H. (1990). Κοινωνικά στερεότυπα και κοινωνικές ομάδες. Στο Σ. Παπαστάμου (Εκδ.), *Διομαδικές Σχέσεις* (σ. 113-140). Οδυσσεάς.
- Τσουκαλάς, Κ. (1987). *Κράτος, Κοινωνία, Εργασία, στη μεταπολεμική Ελλάδα*. Θεμέλιο.
- Turner, J. C. (1990). Προς ένα γνωστικό επαναπροσδιορισμό της κοινωνικής ομάδας, Στο Σ. Παπαστάμου (Εκδ.), *Διομαδικές Σχέσεις* (σ. 299-326). Οδυσσεάς.
- Φραγκουδάκη, Α. (1979). *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου*. Θεμέλιο.
- Χαραλάμπης, Δ. (1985). *Στρατός και πολιτική εξουσία: Η δομή της εξουσίας στην μετεμφυλιακή Ελλάδα*. Εξάντας.

Abstract

The political categorization of the Greek population between "leftwing"/"progressive"- "rightwing"/"conservative" forces, that first appeared with the establishment of the Communist Party (1920) and lasted up to the end of the military dictatorship (1974), determined the social representations and behaviors of Greek people. The central hypothesis of this article is that, after the political reform, and especially in our days, this categorical perception was modified. This hypothesis was validated by the answers given by two social groups of subjects (the generation of the political-reform and the after-war generation) about the racist-antiracist, nazist-antinazist attitude of 15 social categories and their left-right political position.